

УДК 796: 072.4.011.3

С. Дарійчук,
викладач кафедри здоров'я людини,
рекреації та фітнесу Чернівецького
національного університету ім. Юрія
Федьковича,
Ю. Маніло,
аспірант Вінницького державного
педагогічного університету

**ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ
ФАКУЛЬТЕТІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СПОРТУ ДО АРБІТРАЖУ
ЗМАГАНЬ (ФУТБОЛ)**

Анотація. Автори статті розглянули педагогічні засади підготовки студентів факультетів фізичної культури та спорту до суддівства змагань на прикладі футболу. Дослідники проаналізували розклад навчально-тренувального збору футбольних арбітрів, що був покладений в основу діяльності школи молодого арбітра. Визначено, що варто розробити програму підготовки молодих арбітрів наступних циклів на базі факультету фізичної культури та здоров'я людини, розклад навчально-тренувальних зборів тощо та впровадити таку роботу в навчально-виховний процес.

В перспективі необхідно проаналізувати різноманітні аспекти фізичної підготовки арбітрів, методи підтримки спортивної форми тощо. Розглянути можливості впровадження в навчально-виховний процес елементів суддівства у вигляді спецкурсів, майстер-класів, семінарів тощо.

Ключові слова: арбітр, підготовка, навчально-тренувальні збори, методи, тести, правила.

С. Дарийчук,

Ю. Манило

**ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПОДГОТОВКИ СТУДЕНТОВ
ФАКУЛЬТЕТОВ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА В
АРБИТРАЖА СОРЕВНОВАНИЙ (ФУТБОЛ)**

Аннотация. Авторы статьи рассмотрели педагогические основы подготовки студентов факультетов физической культуры и спорта к судейству соревнований на примере футбола. Исследователи проанализировали расписание учебно-тренировочного сбора футбольных арбитров, был положен в основу деятельности школы молодого арбитра. Определено, что следует разработать программу подготовки молодых арбитров следующих циклов на базе факультета физической культуры и здоровья человека, расписание учебно-тренировочных сборов и т.д. и внедрить такую работу в учебно-воспитательный процесс.

В перспективе необходимо проанализировать различные аспекты физической подготовки арбитров, методы поддержания спортивной формы. Рассмотреть возможности внедрения в учебно-воспитательный процесс элементов судейства в виде спецкурсов, мастер-классов, семинаров.

Ключевые слова: арбитр, подготовка, учебно-тренировочные сборы, методы, тесты, правила.

S. Dariychuk,

Y. Manilo

**BASIS OF PREPARATION TEACHING STUDENTS FACULTY OF
PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS IN ARBITRATION OF
COMPETITION (FOOTBALL)**

Resume. The authors examined the pedagogical foundations of training students of physical culture and sports competitions to judge by the example of football. The researchers analyzed the schedule training camp football referees,

was the basis for school activities young referee. Is determined to develop a training program for young referees following cycles at the Faculty of Physical Education and Health, the schedule of training camps, etc. and implement such work in the educational process.

In the future, it is necessary to analyze the various aspects of physical training of arbitrators, methods of maintaining fitness. Consider the possibility of introducing in the educational process of judging elements as special courses, workshops and seminars.

Keywords: *referee training, training camp, methods, tests, rules.*

Актуальність теми дослідження. У Цільовій комплексній програмі «Фізичне виховання – здоров'я нації» зазначається, що у сучасних умовах в Україні склалась критична ситуація із станом здоров'я населення: різко зросла захворюваність, спостерігається тенденція до зниження тривалості життя чоловіків і жінок, щороку до лав Збройних сил не призивається кожний четвертий юнак призовного віку. Зазначена проблема вимагає проведення комплексних заходів щодо охорони здоров'я населення і є предметом досліджень як у медицині, так і у педагогічній науці. Радикально змінити ситуацію лише зусиллями існуючої в країні традиційної системи охорони здоров'я практично неможливо. У вирішенні зазначеної проблеми винятково важливу роль відіграє рівень підготовки фахівців галузі фізичного виховання і, зокрема, його відповідність сучасним вимогам. Ознайомленні і володіння навичками арбітражує однією з найактуальніших і творчих сторін діяльності вчителя, тренера, інструктора фізичної культури. Відомо, що провідним фактором впливу на перебіг навчально-виховного процесу і на якість вирішення його завдань є вплив особистості фахівця. Для реалізації фізкультурно-оздоровчої діяльності від учителя вимагається не лише володіння комплексом відповідних знань, вмінь і навичок, а й здатність їх творчого використання у прогнозованих і нестандартних ситуаціях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітні аспекти підготовки кадрів у галузі фізичного виховання і спорту до власної професійної діяльності розглядали сучасні науковці України М. Готліб, В. Завацький, О. Сидорко, Н. Степанченко, Б. Шиян, А. Цьось та зарубіжні педагоги А. Гаспель, С. Гарітсон, А.А. Деркач, Д. Крофт, І.Н. Решетень, Т.І. Раменська, Р. Хундт та інші. Цілеспрямовану підготовку вчителя фізичної культури до здійснення фізкультурно-оздоровчої роботи в школі у процесі вивчення курсу «Плавання» аналізував Я. Ніфака. Щодо цілісних досліджень щодо організації підготовки студентів фахових вузів до суддівства змагань з різних видів спорту різного рівня, то ця тематика практично зовсім не відображена у спеціальній літературі.

Аналіз навчальної документації, тематичних планів і конспектів занять, спостереження і бесіди з викладачами показали, що підготовка студентів факультету фізичного виховання до суддівської здійснюється опосередковано, без достатньої професійно-педагогічної спрямованості.

Мета статті полягає у обґрунтуванні педагогічних засад формування професійно-педагогічних знань, умінь і навичок суддівської діяльності у студентів факультетів фізичного виховання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно учбового плану навчально-тренувального збору арбітрів першої та другої ліги України розпорядок дня навчально-тренувального збору арбітрів першої та другої ліги передбачає ранній підйом, ранкове, денне та вечірнє заняття з фізичної підготовки, теоретичний майстер-клас, навчально-методичний перегляд матчів та їх арбітраж, відповідно практичне заняття з методики арбітражу, самостійні заняття за даними тематиками тощо. Розробниками плану враховуються незаплановані зміни, отже порядок денний може змінюватися згідно умов проведення збору.

Комітет арбітрів ФФУ плануючи навчально-тренувальний збір арбітрів визначає тривалість збору – 8 днів із кількістю учбових годин на день ≈ 10

годин, розподіляючи 40 годин на теорію та 44 години на практичні заняття. Виділимо теми теоретичних занять фахівців галузі фізичної культури і спорту на навчально-тренувальному зборі молодих арбітрів. Отже, аналізу арбітражу матчів у першому колі чемпіонату та першостей з футболу, визначенню задач арбітрів та асистентів арбітра в кожній конкретній ситуації приділяється 3 години, а труднощам, пов'язаним з застосуванням оціночних критеріїв до ігрових епізодів, фізичній підготовці арбітра і методам підтримки спортивної форми, довірі до арбітра при керуванні матчем, мові тіла та жестів, питанням психологічної підготовки арбітра, теоретичним тестуванням, вибору позиції, вмінню читати гру та вибирати місця на ігровому полі, неправомірним діям руками та ліктями в боротьбі за м'яч, прийняттю рішень і трактуванню порушень правил гри присвячено по 2 години відповідно¹.

Дисциплінарні покарання як засіб контролю та керування грою розглядаються протягом годинного заняття. Проте, правилам гри та методиці арбітражу з використанням відеоматеріалів ФІФА та УЕФА, теоретичним тестуванням, розбору та обговоренню арбітражу матчів, проведених учасниками збору присвячено понад 10 навчальних годин.

Отже, на 8-денний навчально-тренувальний збір футбольних арбітрів пропонується 11 різноманітних теоретичних тем. Їх різноплановість та кореляція часу, присвячена темі, дозволяють стверджувати, що на таких зборах розглядаються найважливіші та найактуальніші теми².

Практична підготовка арбітрів включає в себе перш за все комплексну фізичну підготовку та педагогічне тестування. Специфіка футболу як виду спорту виокремила таким тестом біг на 400 метрів.

---

¹Мельничук В. Г. Физические нагрузки, комплекс восстановительных мероприятий, правильное питание, применение фармакологических препаратов, образ жизни и т.п. / В.Г. Мельничук // режим доступу be.convdocs.org/docs/index.

²Навчальний план школи футбольного арбітра, перший цикл навчання, третій модуль: 02/09/13 – 02/12/13 режим доступу: <http://gua.convdocs.org/docs/3706/index-136865.html>

Арбітраж контрольних матчів, на який виділяється 30 годин часу, дозволяє оцінити вміння і навички розв'язання вищеозначених завдань та загальної та спеціальної фізичної підготовки арбітра.

Особливою характеристикою таких зборів є обов'язковий медичний огляд. До проходження зборів допускаються арбітри, які отримали позитивну оцінку медичної комісії і допущені до суддівства футбольних змагань.

Наведемо приклад змісту робочої програми навчально-тренувального збору арбітрів в щоденному розрізі (без організаційних положень).

Перший день

1. Заняття з фізичної підготовки молодих суддів
2. Ознайомлення з програмою, внутрішнім розпорядком навчально-тренувального збору (НТЗ). Цілі і завдання НТЗ.
3. Аналіз арбітражу матчів Чемпіонату України з футболу за поточний рік.

Аналіз суддівства матчів передбачає оцінювання діяльності арбітра за визначеними критеріями, визначення середніх оцінок арбітрів і асистентів арбітра. Окремою тематикою до вивчення виділяємо характерні помилки і зауваження.

Розвиток сучасного суспільства вимагає змін і від галузі фізичного виховання і спорту, зокрема з'являються і затверджуються новітні тенденції суддівства. Аналіз списків арбітрів і асистентів арбітра України, затверджені ФІФА, є обов'язковою частиною загального аналізу арбітражу.

Якщо розподілити навантаження на слухачів збору по днях, то перший та останній дні несуть на собі більше організаційні заходи та лише 5-6% навчально-методичних. 2-7 навчальні дні несуть основне навантаження та в їх зміст входять різноманітні теоретичні та практичні навчально-виховні заходи.

Другий день

1. Ранкове заняття з фізичної підготовки.

2. Тест для визначення об'єму уваги №1.
3. Аналіз циркулярних листів ФІФА і УЄФА із обговоренням змін та доповнень в розділі «Права і обов'язки арбітрів».
4. Огляд типових помилок суддів при фіксації положення «поза грою». Опрацювання рекомендацій комітету арбітрів ФІФА, УЄФА та ФФУ.
5. 11-метровий удар. Тенденції не призначення очевидних і призначення сумнівних 11-метрових ударів у різних лігах з показом відеофрагментів. Виявлення причин помилок.
6. Тестування слухачів для визначення об'єму уваги №2.
7. Опрацювання принципу переваги як основний засіб при керуванні матчем.
8. Практичний арбітраж.
9. Заняття з фізичної підготовки.
10. Навчально-методичні перегляди матчів проведених на навчально-тренувального збору³.

Третій день

1. Ранкове заняття з фізпідготовки.
2. Тестування для визначення вибірковості уваги.
3. Практичні рекомендації для молодих суддів при грі рукою.
4. Практичні рекомендації для оптимізації взаємодії арбітра і асистента арбітра.

Сучасний футбол – бистра, динамічна, швидкісна, з великою кількістю єдиноборств, гра. Від того наскільки вірно арбітром будуть розпізнані ті або інші порушення, визначені можливості продовження матчу, з рахуванням принципу переваги, залежить не тільки результат, а і видовищність самого матчу. Злагоджена і чітка робота всієї бригади арбітрів сприяє більш повному розкриттю тактичних задумок команд. При темпі гри, що постійно зростає арбітру не завжди вдається знаходитись в потрібному моменті, в

---

³Ніфака Я.М. Підготовка студентів факультету фізичної культури до фізкультурно-оздоровчої роботи (на прикладі плавання) / Ніфака Ярослав Миколайович : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук 24.00.02. – «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення». – Луцьк, 2000. – 19 с.

потрібному місці футбольного поля. Допомога асистента арбітра в таких випадках є неоціненною.

Необхідно висвітлити механізм взаємодії арбітрів у таких моментах, як вихід м'яча за межі футбольного поля; фіксація порушень правил: поблизу асистента арбітра, на відстані від асистента арбітра; фіксація порушень, які не бачив арбітр; взаємодія при порушеннях у штрафному майданчику.

Важливою проблемою виокремлено взаємодію при конфліктних ситуаціях:

- відміна 11-метрового удару;
- суперечки між футболістами;
- незгода з рішенням арбітра чи асистента арбітра;

5. Практичний арбітраж.

6. Навчально-методичні перегляди матчів проведених на навчально-тренувальному зборі².

Четвертий день.

Щоденні заняття включають в себе теоретичні та практичні завдання і з цієї причини здебільшого є комбінованими та включають в себе: тест для визначення концентрації уваги; обґрунтування застосування дисциплінарних санкцій, боротьба з грубістю і недисциплінованою поведінкою гравців, тренерів, представників команд тощо.

Учасники навчально-тренувального збору повинні відпрацювати єдине трактування Правил гри по відношенню до футболістів, що винні у серйозних порушеннях правил і заслуговують вилучення з футбольного поля. Симуляція. Дії бригади арбітрів при конфронтаціях.

Керівні принципи арбітра і асистента арбітра при проведенні матчів:

- способи пересування;
- діагональна система арбітражу;

---

²Навчальний план школи футбольного арбітра, перший цикл навчання, третій модуль: 02/09/13 – 02/12/13 режим доступу: <http://gua.convdocs.org/docs/3706/index-136865.html>

- позиції арбітра і асистента арбітра;
  - очевидні і неочевидні ігрові епізоди.
1. Практичний арбітраж.
  2. Навчально-методичні перегляди матчів проведених на НТЗ.

Зміст п'ятого дня навчально-тренувального збору включає в себе тест для визначення об'єму та переключення уваги, заняття з фізичної підготовки. Для аналізу на цей день виносяться питання обов'язків 4-го арбітраматча та вимоги регламенту до нього. А саме:

- обов'язки до початку матчу
- перевірка екіпірування
- місце розминки запасних
- технічна площа.
- кількість запасних і офіційних осіб на лаві
- поведінка в технічній площі
- фотокореспонденти
- подавальники м'ячів (форма, поведінка, інструктаж)
- споживання футболістами рідини під час матчу (кидання пляшок на поле неприпустимо).

Наступними важливим питанням цього дня визначаємо проблему виходу і повернення футболістів з поля і на поле у різних ситуаціях:

- доповнюючий, запасний;
- повернення на поле після надання допомоги;
- після приведення екіпірування у відповідність до Правил 4;
- вихід з поля для надання допомоги (без дозволу);
- для приведення в порядок екіпірування.

Питання екіпірування футболістів, а саме перевірка форми до гри, після перерви варто вирішувати під час обговорення або дискусії. Пропонуємо декілька варіантів дій арбітра (футболіст просто підтягує підтрусники на вказівку арбітра привести екіпірування в порядок) та питання

для обговорення:ювелірні прикраси (сережки, кільця, браслети); ланцюжок з хрестиком, шнурок з хрестиком⁴.

Продовжуючи тему складностей ігрових ситуацій, нюанси пов'язані з застосуванням оціночних критеріїв ігрових епізодів заслуговують на увагу щодня під час навчально-тренувального збору арбітрів. З метою оптимізації діяльності молодих арбітрів рекомендовано проводити практичний арбітраж та навчально-методичні перегляди матчів.Ці форми роботи дозволяють проаналізувати взаємовідносини арбітрів відповідних ліг з делегатами матчів, критерії придатності футбольного поля. Визначено єдиний підхід до оцінки футбольного поля і придатність його до гри: безпека гравців, спортивно-видовищний інтерес, дії арбітрів та інспектора у день матчу і безпосередньо перед початком матчу, допоміжні критерії оцінки придатності, які арбітр використовує на практиці.

Результативність навчання визначається за допомогою відео-тесту з правил гри⁴.

Організація і проведення навчально-методичних переглядів матчів у регіональних комітетах арбітрів є важливою формою підвищення якості підготовки фахівців. Картки перегляду, їх заповнення дозволяють студентам занотовувати переглянути матеріал у чіткій, лаконічній формі, аналізувати власні спостереження. Рекомендуємо створитиатмосферу ділового спілкування, щоб перегляди не перетворились на пусту формальність. Слухачам повинно бути чітко вказано, що вірно, а що ні у поточному матчі. Заповнення картки повинно бути змістовним, для подальшого аналізу і виявлення характерних помилок, притаманних конкретному арбітру, для подальшого їх виправлення.

---

⁴Программа подготовки основана на рекомендациях, подготовленных для Комитета арбитров УЕФАВернером Хелсеным (Перевод и адаптация:Ликаренко А. О., Т.:+380634464577, e-mail:andrii.likarenko@ffu.org.ua). Адаптировано для сезона 2013/2014 премьер-лиги Украины. Дата:29.11.2013. режим доступа: http://referee.ffu.org.ua/img/teams/c_121.pdf.

⁴Программа подготовки основана на рекомендациях, подготовленных для Комитета арбитров УЕФАВернером Хелсеным (Перевод и адаптация:Ликаренко А. О., Т.:+380634464577, e-mail:andrii.likarenko@ffu.org.ua). Адаптировано для сезона 2013/2014 премьер-лиги Украины. Дата:29.11.2013. режим доступа: http://referee.ffu.org.ua/img/teams/c_121.pdf.

Важливою темою визначаємо особистість арбітра і його роль у якісному проведенні матчів з футболу. Критеріями оцінки тут є мінливість у прийнятті рішень, психологічна стійкість, відсутність поділу команд на «господарів» і «гостей», зовнішній вигляд та коректність у спілкуванні.

Сьомий день присвячено фізичній підготовці арбітра і методам підтримки спортивної форми протягом сезону, річному циклу підготовки, періодам і етапам підготовки в річному циклі тренувань, мікроциклам і їх особливостям.

Восьмий день є підсумовуючим, проте включає в себе обов'язкове ранкове заняття з фізпідготовки, урочисте закриття та від'їзд учасників.

З метою підвищення фахової майстерності студентів факультету професорсько-викладацький склад факультету фізичного виховання та здоров'я людини взявши за основу такий розклад, запровадив проведення власної школи арбітра на базі власного футбольного клубу «Університет». Наведемо приклади лекції першого циклу підготовки. Загальна кількість запланованих лекцій – 21.

Лекція 1. Національна школа футбольного арбітра. Цілі, завдання, структура. Вступна лекція.

Лекція 2. Основні віхи історії футболу. Хронологія основних змін і доповнень в Правилах гри у футбол.

Лекція 3. Роль футбольного арбітра на сучасному етапі розвитку футболу.

Низка лекцій присвячена роз'ясненням футбольних правил, їх темами стали «Поле для гри», «М'яч», «Кількість гравців», «Екіпіровка гравця», «Арбітр», «Асистент арбітра» тощо. Порушення правил та недисциплінована поведінка гравців розглядається стали основною тезою 15 та 16 лекції.

Висновки. Результатом проведення першого циклу підготовки стало зацікавлення студентів до навчання, збільшення кількості бажаючих займатись у школі футбольних арбітрів, підвищилась мотивація до занять

загальною фізичною підготовкою тощо. На даний час ми розробляємо програму підготовки молодих арбітрів наступних циклів на базі факультету фізичної культури та здоров'я людини, розклад навчально-тренувальних зборів тощо.

В перспективі необхідно проаналізувати різноманітні аспекти фізичної підготовки арбітрів, методи підтримки спортивної форми тощо. Розглянути можливості впровадження в навчально-виховний процес елементів суддівства у вигляді спецкурсів, майстер-класів, семінарів тощо.